

ВІДГУК

офіційної опонентки доктора філософських наук Панчук Ірини Іванівни на дисертацію Щетініна Олексія Вікторовича «Міжконфесійні відносини на Правобережній Україні під владою Російської імперії в 1793–1917 рр.», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 031 – релігієзнавство

Україна позиціонує себе як держава, що декларує рівність усіх релігійних організацій перед законом. У зв'язку з цим важливим завданням державної політики є вироблення ефективної стратегії у сфері міжконфесійних відносин для підтримання сталого міжконфесійного миру, що, своєю чергою, неможливе без дослідження історичного досвіду міжконфесійних відносин в Україні в цілому на Правобережній Україні зокрема, яка у минулому була одним із найбільш багатоконфесійних регіонів нашої держави. Філософсько-релігієзнавче дослідження міжконфесійних відносин в Україні, поза будь-яким сумнівом, має практичну та теоретико-методологічну новизну, наукову та суспільну актуальність, особливо в контексті релігійного дискурсу поліконфесійної України. Дисертацію Олексія Вікторовича Щетініна «Міжконфесійні відносини на Правобережній Україні під владою Російської імперії в 1793–1917 рр.» можна вважати своєчасною, оскільки вона знаходиться на вістрі релігієзнавчого пошуку, присвячена малодослідженій проблематиці, узагальнює та систематизує попередні дослідження міжконфесійних відносин у регіоні, поєднує в собі як елементи концептуальних релігієзнавчих уявлень, так і аналітичну рефлексію об'ємного масиву джерельного матеріалу – архівних документів та джерел особового походження – щоденників, мемуарів тощо.

Специфіка та перевага дисертаційного дослідження Олексія Вікторовича Щетініна, на наше переконання, полягає в тому, що автору вдалося вдало застосувати низку теоретичних пояснювальних схем.

Додатково цінність дисертації полягає в тому, що Олексій Вікторович спромігся науково відрефлексувати історичний досвід міжконфесійних відносин у регіоні, який пережив у досліджуваній період колосальні трансформації релігійних інституцій.

Загалом можна констатувати, що дисертаційне дослідження написане науковим стилем, цілісно, логічно, виклад думок послідовний, композиційні елементи структуровані. О. В. Щетінін, безумовно, досягнув мети дослідження, конкретизованої у дослідницьких завданнях.

Серед позитивних сторін роботи можна відзначити те, що у першому розділі «Історіографія та джерельна база дослідження» структуровано подано джерельну базу дослідження та класифіковано історіографію, що у сукупності підтверджує доказовість та обґрунтованість висунутих автором елементів новизни. Але автор, нажаль, не зазначив, що через великі хронологічні межі дослідження здійснити повноцінний огляд літератури, присвяченої темі, видається практично неможливим завданням у межах одного підрозділу.

Щодо методології, використаної автором для дослідження, зазначимо наступне. Застосовані дисертантом для аналізу в історичній ретроспективі методологічні схеми взяті з соціології та, з одного боку, не є новими, проте вони ще не використовувалися вітчизняними релігієзнавцями для аналізу саме міжконфесійних відносин. О. В. Щетінін досить переконливо аргументував валідність цих методологій, застосувавши теорію соціального капіталу для аналізу державної політики дискримінації неправославних віросповідань, теорію соціального дисциплінування для висвітлення процесу «виховання» ставлення представників релігійних спільнот регіону один до одного та теорію агрописьменного суспільства – для характеристики природи міжконфесійних конфліктів у досліджуваному ним регіоні.

Аналіз державної політики по відношенню до конфесій на Правобережній Україні, здійснений О. В. Щетініним у другому розділі дисертації, дозволив розкрити місце релігійних спільнот в імперській ієрархії

та послідовність кроків щодо заміни панівної позиції Римо-католицької церкви, яка поступилася нею Російській православної церкві. Варто також відзначити обґрунтоване положення дисертанта про те, що зміна панівної позиції Римо-католицької церкви на підкорену відбувалася поступово, що підтверджено низкою прикладів.

Заслуговує на увагу висновок дисертанта у підрозділі 2.2 «Соціальне дисциплінування», відповідно до якого негативне ставлення до пізніх протестантів з боку представників інших релігійних спільнот Правобережної України було результатом цілеспрямованої державної політики, а також те, що відголоски її імплементації вплинули на світогляд деяких із діячів українського національного відродження кінця XIX – початку XX ст. і відчутні навіть у сучасному українському суспільстві.

Приємно вражає обсягом наведеного фактичного матеріалу третій розділ дисертації «Міжконфесійні відносини», особливо підрозділ 3.2 «Міжконфесійні конверсії», в якому йдеться про якісний і кількісний вимір міжконфесійних відносин на території Правобережної України впродовж понад 100 років. Цей підрозділ є логічним продовженням першого підрозділу, присвяченого релігійно-конфесійній ідентичності. На численних прикладах дисертант доводить, що нечітко виражена конфесійна ідентичність сприяла міжконфесійному миру та полегшувала міжконфесійні конверсії. Ми поділяємо висновок О. В. Щетініна про те, що розмита конфесійна ідентичність руйнувалася державною політикою, а конфлікти між релігійними спільнотами здебільшого інспірувалися «згори».

У підсумку, можна зазначити, що на аналізі основі дисертаційної роботи її автор постає компетентним і неупередженим дослідником, здатним продукувати та належним чином обґрунтовувати нові й оригінальні релігієзнавчі ідеї, які знайдуть практичне та теоретичне застосування.

Є всі підстави для констатації наукової достовірності та обґрунтованості висновків рецензованого дисертаційного дослідження, які є логічними та концептуально узагальненими, такими, що повністю

відображають розкриття тих дослідницьких завдань, які було висунуто дисертантом.

Однак, як будь-яке новаторське та самостійне дослідження, дисертація О. В. Щетініна не позбавлена деяких недоліків. Також висловимо й певні зауваження з метою, по-перше, сформулювати пропозиції щодо можливих ідей розширення означеної проблеми; по-друге, запобігти повторенню окремих помилок у подальшій науковій діяльності, а також врахування конкретних рекомендацій не тільки дисертантом, але і його можливими послідовниками; по-третє, відзначити пріоритетні напрямки подальших досліджень проблеми.

1. Більшої уваги потребує дослідження богословської позиції щодо міжконфесійних відносин релігійних спільнот регіону, оскільки автор у своєму дисертаційному дослідженні зосередився тільки на богословських позиціях Російської православної та Римо-католицької церков, оминувши при цьому богословські позиції юдейського духовенства, не говорячи про позиції протестантів, старообрядців, мусульман та караїмів.

2. Майже всі використані дисертантом методологічні підходи є соціологічними та історичними. Проте дослідження має характер міждисциплінарного, перебуваючи на межі історії, соціології та культурології. При цьому у роботі помітна диспропорція в бік соціології та історії і, таким чином, дослідженню бракує філософсько-релігієзнавчого аналізу.

3. У підрозділі 3.3 дисертації, в якому автор досліджує міжконфесійні конфлікти та співпрацю, детально описана природа міжконфесійних конфліктів. Однак самі конфлікти згадуються дещо побіжно. На нашу думку, це спрощує загальну характеристику конфесійного життя досліджуваного Олексієм Щетініним регіону під владою Російської імперії, робить її фрагментарною, адже коріння сучасних міжконфесійних конфліктів лежить у досліджуваному дисертантом періоді, тому, безумовно, вони потребують детальнішого висвітлення.

4. Попри великий обсяг фактичного та статистичного матеріалу у підрозділі 3.2 третього розділу дисертаційного дослідження, питання динаміки кількісного виміру деяких релігійних спільнот залишається недостатньо проясненим або проясненим частково, як, наприклад, кількість протестантів, яка подається дисертантом тільки у вигляді оцінок, або кількість римо-католиків, кількість яких на початку XIX ст. О. В. Щетінін не наводить на початку підрозділу. Так само недостатньо висвітлене питання кількості православних і порівняльна динаміка їх зростання. На нашу думку, доцільно було б уточнити й додати таку статистику до цього підрозділу.

5. Усвідомлюючи, що обсяг дисертації не дозволив дисертанту приділити належну увагу міжнародному контексту міжконфесійних відносин, мусимо констатувати, що це питання залишилося поза дослідницькою увагою автора. На нашу думку, це питання варте уваги і потребує ґрунтовнішого релігієзнавчого аналізу, оскільки Олексій Щетінін не згадав ані конкордат 1847 р. між Святим Престолом та Російською імперією, ані його розірвання, ані реакцію Святого престолу на конфесійну політику Російської імперії у регіоні.

Висловлені міркування носять характер рекомендаційних побажань для майбутньої плідної наукової творчості дисертанта й не знижують науково-практичну цінність представленої дисертації. Дисертація робить значний внесок у сучасне українське релігієзнавство, її основні положення можуть використовуватися в подальших дослідженнях соціальних християнських доктрин. Матеріали та висновки дисертації будуть корисними у процесі викладання релігієзнавчих та інших гуманітарних дисциплін, органами влади, експертами, що займаються релігійними процесами, засобами масової інформації, представниками релігійних організацій. Слід зазначити, що наведені результати дослідження вдало проясняють та конкретизують теоретичні положення дисертації, а також демонструють її практичну значущість.

Дисертаційне дослідження пройшло відповідну апробацію, його результати опубліковані в більш ніж достатній кількості статей у наукових фахових виданнях і є внеском у сферу вітчизняних релігієзнавчих студій.

Дисертація Щетініна Олексія Вікторовича «Міжконфесійні відносини на Правобережній Україні під владою Російської імперії в 1793–1917 рр.» є завершеним, методологічно і теоретично обґрунтованим, виконаним на належному фаховому рівні самостійним науковим дослідженням та відповідає вимогам п. 10, п. 12, п. 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015, № 567 від 27.07.2016), а також «Вимогам до оформлення дисертації», затвердженим Наказом МОН України № 40 від 12.01.2017, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 031 – релігієзнавство.

Офіційна опонентка:

доктор філософських наук, доцент,
завідувачка кафедри філософії
Рівненського державного
гуманітарного університету

І. І. Панчук

